Temiz Toplum İçin Bağımsız Denetim ve Kalite Sorunu

***Işın ÇELEBİ*[1]**
***Coşkun GÜLEN*[2]**
***Göksel GENÇASLAN*[3]**
***Yüksel GÜLEÇ*[4]**

Özet

Bu çalışmada bilimsel ve teknolojik devrimin şekillendirdiği ortamda Türkiye'de ve dünyada bağımsız denetimin yeni ekonomik gelişmeler ve demokrasi içindeki önemi ile temiz toplum için gerekliliği anlatılmaya çalışılmıştır. Yeni ekonomik süreçler ve kavramlar, geçmiş deneyimler ve etik değerler Bağımsız Denetim anlayışını öne çıkarmıştır. Kamusal denetimlerden ayrı olarak, özel sektör için Bağımsız Denetçiler tarafından yapılan finansal etkinlik ve verimlilik denetimi, performans denetimi ile uygunluk ve yerindelik denetimleri önem kazanmıştır. Temiz toplum için müfettiş terörü yerine bağımsız denetim mekanizması geçerli hale gelmiştir. ENRON olayında olduğu gibi sistematik hatalar ve gerçeklerin gizlenmesi bir deprem etkisi yaratmıştır. ENRON olayı, 2008 global krizinde yaşananlar, 2001 yılında Türkiye'de finansal sektörün karşılaştığı sorunlar, etik, bağımsız ve gerçek denetimin önemini ortaya koymuştur. Hemen hemen her ülke iç ve dış denetim mekanizmalarını, standartlarını, denetim bilinci anlayışlarını gözden geçirmiş, yenilemiş, değiştirmiş, geliştirmiş ve tüm kamu ve özel sektör aktörlerinin daha şeffaf, açık, anlaşılır ve doğru bilgiye ulaşımını kolaylaştıracak önlemleri almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bağımsız Denetim, temiz toplum, ENRON, kriz*

Audit Independence And Audit Quality For A Decent Society

Abstract

In this study, we try to explain the importance of auditing in the context of recent economic developments and democracy in Turkey and in the World, in an environment created by scientific and technological revolution and its necessity for a decent society. The ethical values, past experiences and the new economic processes have put forward the independent audit concept. The compliance and suitability audit, performance audit and financial efficiency and effectiveness audit carried out by Independent Auditors have become important. The independent audit mechanism has become a valid instrument for a decent society in lieu of the inspector terror. In 2001, companies like ENRON hiding facts and systematic errors have made drastic impact. Financial crisis in Turkey in 2001, the ENRON case in 2002 and 2008 global crisis proved the importance of ethical, independent and prudent audit.

Keywords: *Independent Audit, decent society, ENRON, crisis*

[1] *Doç. Dr., Cpaturk Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş., isincelebi@gmail.com*

[2] *YMM, Cpaturk Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş., coskungulen@cpaturk.com.tr*

[3] *YMM, Cpaturk Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş., gokselgencaslan@cpaturk.com.tr*

[4] *SMM, Cpaturk Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş., yukselgulec@cpaturk.com.tr*

1. Giriş

Özellikle bilimsel ve teknolojik devrim sürecinde demokratik ve ekonomik birimler olan işletmelerin yaşamlarını sağlıklı olarak sürdürebilmelerinde şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik, sorumluluk, risk yönetimi ve paydaşların açık ve anlaşılır olarak bilgilendirilmesi vazgeçilmez unsurlardandır.

Etik değerlere uyum önceliklidir. Bu unsurlar denetim aracılığı ile yerine getirilmekte ve denetimin önemini oluşturmaktadır.

Çağdaş ve gelişmiş demokratik ülkelerde denetim mekanizması özgürlük kavramı içinde doğru işletildiğinden hesap verebilirlik ve şeffaflık konusunda kamu bilinci oluşmuştur.

Bu tür yapılanmasını tamamlamış toplumlarda daha az sorunla karşılaşıldığı görülmektedir.

Öncelikle toplum tarafından bağımsız denetim bilincinin ve denetimin öneminin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Denetim şekil olarak bir sürecin yerine getirilmesi için yapılan basit bir işlem veya sıradan bir süreç değildir. ENRON olayı ve 2008 global krizi sırasında yaşanan sorunlar, bu sürecin (ilkelerin) önemini ortaya koymuştur.

Bağımsız Denetim, uluslararası denetim standartlarına uyumlu olarak olması gerekenlere göre olanları kontrol eder. Yöneticilerin veya iktidarların yetkilerinin sınırsız olmadığı ve olmaması gerektiği gerçeğinden hareket ederek, bunların olası yetki aşımlarını ve/veya yetkinin kötüye kullanımını ve kaynakların doğru kullanıp kullanılmadığını tespit eder ve bu tespitlerini ilan eder.

Denetimin tespitlerine devlet disiplin mekanizması ve kullanıcılar gerekli gözetimde bulunmalıdır. Devlet organizasyonunda ve toplumda denetim tespitlerine karşı gerekli gözetim yoksa arzu edilen sonuca ulaşılamaz. Bu durumda toplum bilincinin artırılması gerekmektedir.

2001 yılında ENRON ve benzeri skandallar ile başlayan ve günümüze kadar geçen sürede denetim kavramı ister özel ister kamu olsun tüm işletmelerin hayatlarına bir kavram ve mekanizma olarak daha çok yerleşmeye başlamıştır.

Özellikle, Kurumsal Yönetim kavramının yaygınlaşması ve uygulama alanının genişlemesi ile Bağımsız Denetimin önemi artmış ve Kurumsal Yönetim'in temel ilkeleri olan adil, şeffaf, hesap verebilir ve sorumlu yönetim anlayışının yerleştirilmesine giden yoldaki en önemli başvuru mekanizması ve bilgi kaynağı halini almasını sağlamıştır.

Kurumların ve yöneticilerin Bağımsız Denetçiler tarafından denetlenebilmesi ve denetim sonuçlarının ilan edilmesinin risklerin erken saptanmasını, şeffaflığın yayılmasını, sağlıklı gelişmeyi, toplumsal kalkınmayı desteklemesini ve kaynakların doğru kullanılmasını sağlayacağını düşünmekteyiz.

2. Bağımsız Denetim İhtiyacı

İkibinli yılların başında dönemin önde gelen büyük şirketlerinde bir dizi finansal hile ve usulsüzlükler ortaya çıkmıştır. Denetim zaaflarının da rol oynadığı bu şirket skandalları arasında ENRON, AIG, Worldcom, Parmalat, Tyco ve Freddie MAC sayılabilir. Bunların arasında ENRON'da yaşananlar sembolleşmiş ve denetim süreçlerinin yenilenmesine yol açmıştır.

2.1. ENRON Olayı Ve 2008 Global Krizin Etkileri

ENRON, 20. yüzyılın son çeyreğinde (1985-2001), en başarılı ve örnek firmalardan biri olmuştur. Aktiflerini 33 milyar USD'den 63.4 milyar USD'ye çıkarmıştır. 2001 yılında ENRON'un ani çöküşü ve iflası çok ders verici niteliktedir. ENRON olayının ABD ekonomisine maliyeti 64 milyar USD olmuştur.

2008 yılındaki global kriz sürecindeki çöküşler de düzenleyici ve denetleyici sistemlerin ve kuruluşların yetersizliğini ortaya koymuş ve sistematik hataların nelere yol açacağını bize göstermiştir. Bu nedenle, Bağımsız Denetim mekanizmalarını, standartlarını, kurumsal yönetim ilkelerinin hayata geçirilmesi ve etik değerlere uygunluğun geliştirilmesi çok önemli hale gelmiştir. Ekonomide güven ve istikrar için sistemin bütün mekanizmalarının şeffaflık içinde işleyişi, bilgi akış mekaniz-

malarının açık bir şekilde çalışmasının önemi görülmüştür.

2.1.1. ENRON Olayı

ENRON 1985 yılında iki doğalgaz dağıtım firmasının birleşmesi ile kurulmuştur. 2000 yılı başında şirketin yatırımlarında meydana gelen değer düşüklükleri ve ticari başarısızlıklar ciddi sıkıntı yaratmıştır.

Devam eden süreçte şirket kayıtlarında muhasebe hileleri başlayınca finansal raporlama sistemleri çökmüştür. Şirket yöneticileri başarısız kararlarını tüm paydaşlar ile tartışarak bir çözüm bulma yoluna gitmek seçeneği yerine "suçu örtbas etme" yöntemine gitmiştir. Bu seçeneği uygularken de maalesef bağımsız denetim kuruluşunu (Arthur Andersen) kullanmışlardır. ENRON yöneticilerinin ve Arthur Andersen'in yaptıkları hileli işlemler, manipülasyonlar çığ gibi büyümüştür. (STINSON, 2004)

Arthur Andersen bağımsız denetim ilkelerini hiçe sayarak şirket lehine sistemi bozmuş ve bir ölçüde suç ortağı olmuştur. Bu nedenle dünyada Bağımsız Denetim standartları, denetim işlemleri yeniden geliştirilmiş ve gözden geçirilmiştir. ENRON yönetimi, denetim kalitesini yok ederken, sistematik hataların arkasına saklanmıştır. Bu süreçte Arthur Andersen sorunları görmezlikten gelerek finansal tabloları onaylamıştır. Çıkar ilişkisi sonucu sistematik hatalara göz yumulmuştur. (BROWN and DUGAN, 2002)

2.1.2. 2008 Global Kriz Ve Etkileri

İkibinli yılların ortalarında başlayan bilgi teknolojileri ve bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler üretim ve hizmet sektörlerinden önce finansal piyasalarda faaliyet gösteren bankalar, aracı kurumlar ve diğer aktörler (AIG gibi sigorta şirketleri (MORGENSEN, 2008)) arasında daha hızlı uygulama alanı bulmuştur.

Finansal kurumlar bu teknolojilerin yardımı ile ana faaliyet amaçları olan fon ihtiyacı olan ile fon fazlası olan tarafları karşı karşıya getirme ve finansal sistemi devam ettirme fonksiyonlarından uzaklaşmış ve türev araçlar ve kaldıraçlı ürünler ile paradan para kazanma yöntemine yönelmişlerdir. Bu ürünler çok kolay tasarlanmakta, pazarlanmakta ve yüksek getiri vaadetmekte idi.

Bir diğer unsur ise finansal kurumların kanun koyucu ya da düzenleyici kurumlardan daha hızlı ve adaptif hareket etme kabiliyetleri sayesinde ürünlerin teknolojik altyapı yolu ile kısa sürede dünya çapında yayılmasını sağlamalarının önünde bir engel ile (kanun, düzenleme vb.) karşılaşmaksızın risk algısı ve yönetimi, sürdürülebilirlik, teminatlandırma, basiretli davranma (prudence) gibi kavramlardan uzak sadece kar etme güdüsü ile hareket etmeleridir.

Kanun ve uygulama/düzenleme eksikliği, mevcut düzenlemelerin ve engellerin kanun koyucu ya da düzenleyici kurumlar tarafından finansal aktörlerin istekleri ve çıkarları doğrultusunda çok hızlı ve yeterli analize tabi tutulmadan gevşetilmesi de krizin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Özellikle, ABD'de emlak fiyatlarının devamlı artacağı beklentisinin devamlı canlı tutulması, ekonominin hızla büyüyeceği, toplumsal ve ekonomik olarak yenilmez olunma algısının (too big to fail) aşırı benimsenmiş olması, tüketime dayalı büyüme politikası, toplumsal refah ve sistemin sağlamlığı yerine kurumsal ve kişisel (ortakların) çıkarların kara endeksli olarak ön plana alınması (adeta tek hedef haline getirilmesi) ve menfi faktörlerin (downside risk) - en azından kontrol mekanizmalarının - dikkate alınmaması krizin hızla dünyaya yayılmasına, derinleşmesine ve sermaye piyasalarının gördüğü en sert krizin çıkmasına yol açmıştır (The Economist, www.economist.com, 2013).

2008 krizi ENRON gibi münferit bir olay olmaktan çıkmış ve dünya çapında ciddi yapısal ve ekonomik/idari bozulmalara yol açmıştır. Buradaki temel sorun, ekonomik ve finansal sistemin bütün unsurlarının, birlikte kusurlu davranarak büyük bir çöküşe neden olmalarıdır.

Öyle ki, o dönemde ABD'deki sub-prime ya da türev kaldıraçlı ürünlerdeki zararın boyutu tam olarak belirlenememiştir. (GOLDSTEIN, 2008: pp. 1) İdarenin de kusurlu olması (zamanında gerekli denetimlerin yapılmaması, gerekli fren mekanizmalarının gözardı edilmesi, kanun ve düzenlemelerin gecikmesi ve yetersizliği) krizin etkilerinin uzun vadeye yayılmasına yol açmış ve etkisizleştirilmesini güçleştirmiştir. (WAFA, 2010: pp. 8-18)

2.2. Neden Bağımsız Denetim?

Bilimsel ve teknolojik devrimin sonucu olarak, ticaret hacminin artması, sanayi üretiminin artan talebi karşılamaya yönelik olarak hızla artması, rekabetin globalleşmesi, hızlanması ve sertleşmesi, demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde bağımsız denetimin önemini artırmıştır. Bu anlamda sürdürülebilirliğin tespit edilmesi, firmaların risklerinin ölçülmesi ve gerekli tedbirlerin alınması ilkeleri belirlenmiştir.

Temiz toplumun ana yapı taşlarından birisi bağımsız denetimin varlığı ve etkinliğidir.

O halde bağımsız denetim nedir, nasıl olmalıdır?

Bu soruya cevap vermeden önce teftiş ve denetim kavramları arasındaki farkın üzerinde durmak gerekir. Teftiş, genel olarak, bir şirkette (kamu veya özel) yapılan işlerin ve süreçlerin mevcut yasa, düzenleme vb. gibi mevzuata uygunluğunun denetlenmesidir. Genelde sadece uygunluk (compliance) denetimi içerir. Öte yandan, denetim ise şirketin iş ve işlemlerinin ilke ve kurallara uygunluğunun tespit edilmesi olarak tanımlanabilir. Burada ana fark, teftişin tek yönlü (sadece mevzuatın kıstas alındığı) ve bulguların Mevzuata Uygun veya Uygun Değil şeklinde raporlandığı bir uygulama olması, denetimin ise çok yönlü (mevzuat, iş ve işlemlerin şirketin pozisyonu, rekabet ortamı, ürünleri, riskleri ve diğer ilgili faktörleri de kapsayan) bir değerlendirme, öneri ve yerindelik (ve/veya performans) raporlamalarının üretildiği bir uygulama olmasıdır. Başka bir deyişle, teftiş hata ve/veya eksik/noksan bulmak, denetim ise önleme, geliştirme ve yol gösterme amacı güder.

Teftiş sürecini yöneten müfettişlerin negatif yaklaşımları teftiş sürecini amacı dışına çıkararak adeta bir silaha dönüştürebilir. Müfettişlerin elindeki doğal yetki genişliği, erişim ve sorgulama kapasitesi, müfettişleri özellikle Türkiye gibi güç mesafesi (power distance) yüksek ülkelerde genelde çekinilen bir figür olarak konumlandırmaktadır. Bu tip "müfettiş yaklaşımı" zamanla "müfettiş terörü" olarak tanımlanabilecek katkı sağlamayan, verimsiz ve engelleyici bir işleme dönüşmektedir.

Denetim, devletçi alışkanlıklarla müfettiş terörü estirmek demek değildir. Devletçi mantığa sahip müfettiş terörü kesinlikle amaca hizmet etmemektedir. Aksine, verimliliği ve katma değeri düşürmekte, insan potansiyelinin sınırlanmasına yol açmakta ve süreçleri yavaşlatmaktadır.

Bağımsız Denetim, önceden belirlenmiş kıstaslara uygunluk derecesini ölçmek için tarafsız ve bağımsız uzmanlar tarafından kanıtların toplanması, verilerin ve bilgilerin değerlendirilmesi ve bu sonuçların ilgili taraflara raporlanması sürecidir.

Bağımsız Denetim aynı zamanda risk yönetiminde ve risklerin erken saptanmasında yol gösteren bir çalışmadır. Geniş anlamda bakıldığında denetimin doğal yaşamdaki dengede de mevcut olduğunu görebiliriz. Doğada birbirini izleyen olayların ve ekolojik yaşamın kendi içerisinde bulunan dengeyi dikkate alarak birbirini denetleyen bir mekanizma olduğu anlaşılır.

Burada esas olan şeffaflığı, açık toplum ilkeleri çerçevesinde sağlamaktır. Demokratik ve hukuk devleti ilkeleri içerisinde etik değerlere ve üstün standartlara göre yapılan denetimler toplumsal kalkınmaya fayda sağlayacaktır. Genel anlamda amaç Bağımsız Denetim ile demokrasi içinde temiz topluma ulaşmaktır.

Denetim yerine getirilmesi gereken yasal ve/veya idari bir sorumluluk/zorunluluk değil; bir özdeğerlendirme ve daha iyiyi arama mekanizması olarak görülmelidir. ENRON örneğinde ve 2008 global krizinde yasalara uygunluk, performans, risk yönetimi anlayışı, kaynakların doğru ve etkin kullanımı, hata ve hilenin tespiti ve benzeri birçok konuda bağımsız denetimin doğru işletilmediği anlaşılmıştır.

Basit anlamda, bağımsız denetimden faydalanmak ve yapılan/planlanan iş ve işlemlerin uygunluk ve yerindelik, etki ve performans, risk belirlenmesi ve yönetimi alanlarında sağlayabileceği katkı ve verebileceği öngörü ve uyarılar gözardı edilmiştir.

Türkiye'de de 2001 krizi sürecinde finansal sektördeki kriz ve 25 bankanın batışında yukardaki anlayış dışında hareket edildiği görülmüştür. Bağımsız denetim bir yük olarak görülmüş ve müspet katkıları ve tespitleri finansal kuruluş yöneticileri tarafından kendi görüşlerine ve stratejilerine yönelik bir tehdit/engel/fren olarak konumlandırılmıştır.

Sonuç olarak, Bağımsız Denetim Raporu sadece eksiği, yanlışı, kötüyü gösteren, yük getiren, maliyet unsuru olan bir rapor olarak değil, gerekli düzeltmeleri, hem işletmenin hem geniş anlamda toplumun sürekliliğini, sorumluluğunu ve refahına (well-being) giden yol haritasını açıkça ortaya koyan ve dahi iyi, etkin, verimli ve karlı bir işletme yaratma yolunda gerekli adımları ortaya koyan bir başvuru kaynağı ve dökümanı olarak görülmelidir. Burada Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na (UFRS), Türkiye Finansal Raporlama Standartları'na (TFRS) ve Vergi Usul Kanunu'na (VUK) uyum önemlidir.

2.3. Nasıl Bir Denetim?

Bağımsız Denetim, Kanun Koyucu (İdare) ve Düzenleyici Kurumlara yol gösteren, dünyadaki ekonomik, teknolojik, yönetimsel, organizasyonel, kurumsal vb. gelişmeleri takip ederek önceden uyarıda bulunan (pre-emptive), gerekebilecek önlem ve araçları ilgili paydaşlara ve menfaat sahiplerine (idare, düzenleyiciler, kurumlar, Sivil Toplum Kuruluşları, yatırımcılar vb. ve genel olarak toplum) açık, anlaşılır ve uygulanabilir bir şekilde aktaran bir anlayışta ve yapıda olmalıdır.

Bağımsız denetim sadece denetim fonksiyonunu yerine getiren bir aktör olmaktan çıkıp tüm sistemleri en üstün standartlara taşımaya/ulaştırmaya çalışan, herkesin haklarını ve yükümlülüklerini koruyarak bilginin ilgili her kişi tarafından eşit olarak (asimetrik bilgi etkisini ortadan kaldıran – en azından azaltan –) erişilebilirliğini sağlayan bir oluşum olmalıdır.

Günümüz dünyasında zaman, hız ve bilgi gelişimin en önemli yapı taşları durumundadır. Kurumlar ve kuruluşlar (kamu ve özel sektör) rekabet avantajı elde etmek, karlarını artırmak, menfaat sahiplerinin çıkarlarını maksimize etmek adına bilgiyi zamanında ve hızlı bir şekilde işlemek yönünde atılımlarda bulunmaktadır. Ancak, geldiğimiz noktada 2008 yılındaki krizden ders çıkarılarak bağımsız denetim bilgi ve hız teknolojisi çağında "UFRS'ye ve/veya TFRS'ye göre doğruları söyleyen tarafsız kurumlar" ya da "KATALİZÖR" görevini üstlenmeli ve bağımsız olarak (yani talep edilmeden) olası riskleri, müspet ve menfi etkileri analiz eden ve kullanıma sunan bir yapı/organizasyon anlayışına bürünmelidir.

Bu anlayışı yerleştirirken toplumun, idarenin ve tüm aktörlerin (işletmelerin) bilincini artırıcı şekilde hareket etmeli, engelleyen değil destek olan ve yol gösteren bir anlayışta olması önemlidir.

2.4. Özel Sektörde Bağımsız Denetim İhtiyacı

Özel sektörde, şirket ortakları, şirketin genel kurulu tarafından yönetime verilen yetki doğrultusunda işlerin yürütülüp yürütülmediğine, kaynakların doğru kullanılıp kullanılmadığının bilmeye ihtiyaç duymaktadır. Genel kurul üyelerini doğru bilgilendirmek şirketin birinci önceliğidir.

Bu bilgilerin doğru sınıflandırılması ve özetlenmesi, denetimden geçerek doğruluğunun makul bir güvenceye bağlanması, anlaşılabilir olması tüm finansal tablo bilanço kullanıcıları açısından son derece önemlidir.

Finansal tablo okuyucusu ve kullanıcıları; işletmeye kredi veren kurum ve kuruluşlar, işletme çalışanları, işletmenin müşterileri ve tedarikçileri ile işletmenin hisselerine yatırım yapmış olanlar veya bunlardan herhangi birisini yapmaya karar verecek olanlardır.

Finansal tablo kullanıcıları denetim sonuçlarına göre işletme ile aralarındaki ilişkiyi gözden geçirme imkanı bulmaktadırlar.

Yöneticiler de kendi işletmelerinde dönemsel olarak denetim yapılmasını talep etmekte ve sonuçlarını, kendi performanslarını, hedefleri açısından değerlendirmektedirler.

Çağdaş yaşamın karmaşık örgütsel yapısı ve çok çeşitliliği denetim mekanizmasını da çeşitlendirmiş ve geliştirmiştir.

Denetimleri türüne, amacına, kapsamına, konusuna, zamanlamasına, denetim yaklaşımına göre sınıflandırmak mümkündür.

3. Dünyada Özel Sektör Denetimi

3.1. Dünyada Özel Sektör Denetimi Nasıl Yapılıyor?

Dünyada özel sektör denetiminin başlangıcı çok eski yıllara dayanmakla birlikte çağdaş anlamda

denetimin muhasebe mesleğinden ayrılarak kendine özgü kurallar ve denetim standartlarının oluşturulması 1977 yılında kısa adı IFAC olan Uluslararası Muhasebeciler Federasyonunun kurulması ile başlamıştır. Bu kuruluş toplum çıkarlarını dikkate alarak denetim mesleğinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesini amaçlamıştır.

IFAC, bu amaca hizmet misyonunu gerçekleştirmek için uluslararası denetim standartlarını (International Standarts on Auditing - ISA) oluşturmuştur. Aynı zamanda, dünyada denetçilerin uymaları gereken etik kuralları da oluşturup yayınlamıştır.

Firmaların uluslararası alanda çok geniş bölgelere yayılması, birçok farklı coğrafyada faaliyet göstermeleri, her ülkenin kendine özgü farklı muhasebe ve kayıt sistemleri kullanması evrensel denetime olan ihtiyacı artırmıştır. Geçmişte Amerika'da ve İngiltere'de büyüyen ve kurumsallaşan muhasebe kuruluşları denetim ihtiyaçlarını karşılamak için ayrı birimler oluşturarak denetimi de çağdaş ve yenilikçi bir yaklaşımla ele almışlardır. Bu kuruluşlardan bir kısmı güçlerini birleşerek tüm dünyada bir denetim ağı oluşturmuşlardır.

Bu alanda ortak bir dil olan Uluslararası Denetim Standartları'nın (UDS) geliştirilmesi ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın (UFRS) yayınlanması tüm dünyada denetimin kaliteli ve güvenilir bir yapıda olmasını sağlamak içindir.

3.1.2. Kurumsal Muhasebe Skandallarına Tepki Olarak Çıkarılan Yasalar ve Düzenlemeler

2001'de yaşanan ENRON vakası ve 2008 yılındaki global kriz sonucunda bu konuda kuruluşların dikkate alması gereken kural ve ilkelerde birçok değişikliğe giderek benzeri olayların yaşanmamasının esas alındığı görülmektedir. Örneğin, ABD'de 2002'de çıkarılan Sarbenas-Oxley yasası (SoX) ile bağımsız denetim şirketlerinin gözetimi ve kalite standartları belirlenmiş ve ABD Kamu Gözetim Kurumu (Public Company Accounting Oversight Board - PCAOB) tarafından ortaya konmuştur. Aynı yasa ile denetçi bağımsızlığı tanımlanmış (bağımsızlık standartları, çıkar çatışmalarının önlenmesi, rotasyon), üst yönetimin (Yönetim Kurulu) finansal tabloların doğruluğundan doğrudan ve bireysel olarak sorumlu tutulmaları sağlanmış, finansal bildirimlerin denetçi gözetiminde yapılması gibi bildirim yükümlülükleri getirilmiştir.

Öte yandan, yenilenen COSO matrisi (COSO, 2015) ile risk yönetimi, iç kontrol ve hata ve usulsüzlüklerin belirlenmesi kavramlarında yeni standartlar belirlenmiştir.

Her ne kadar ENRON olayı ve 2008 krizi ile bağımsız denetim mekanizması açısından talihsiz olaylar olsa da yeni alınan tedbirler sayesinde güven kaybı giderilmeye çalışılmıştır. Esasen dünyada çok konuşulan ve bu işe karışan birkaç denetçi etik kuralları ihlal ederek bağımsızlığı zedelemiştir.

3.1.3. Denetimde Yeni Standartlar

Evvelce mesleki standartların oluşturulması The American Institute of Certified Public Accountants'a (AICPA) aitken ABD'de SoX yasası çerçevesinde denetim standartlarının oluşturulması görevi PCAOB'ye verilmiştir. Bu standartlar Securities and Exchange Commission (SEC) tarafından onaylanarak uygulamaya alınmaktadır. Oldukça kapsamlı hazırlanan bu standartlar Tablo:1'de sunulmuştur.

Tablo: 1. PCAOB Denetim Standartları

DS No. 1 :	Denetçi Raporlarında Halka Açık Şirket Muhasebe Gözetim Kurulu İle İlgili Referanslar
DS No. 3:	Denetimle Ilgili Dokümantasyon
DS No. 4:	Daha Önce Raporlanmış Önemli Bir Zayıflığın Devam Etmesinin Raporlanması
DS No. 5:	Mali Tablo Denetimiyle Bütünleşik Finansal Raporlama Üzerinden İç Kontrolün Denetimi
DS No.6	Finansal Tabloların Tutarlılığının Değerlendirilmesi
DS No. 7:	Denetim Çalışmaları Kalitesinin Gözden Geçirilmesi
DS No. 8:	Denetim Riski
DS No. 9:	Denetimin Planlanması
DS No. 10:	Denetim Çalışmalarının Gözetimi
DS No. 11:	Denetimin Planlanması ve Gerçekleştirilmesinde Önemliliğin Değerlendirilmesi
DS No. 12:	Önemli Beyan Hatası Risklerinin Tanımlanması ve Değerlendirilmesi
DS No. 13:	Denetçinin Önemli Beyan Hatası Risklerine Vereceği Karşılıklar
DS No. 14:	Denetim Sonuçlarının Değerlendirilmesi
DS No. 15:	Denetim Bulguları
DS No. 16	Denetim Kurulları İle Yapılacak Görüşmeler
DS No. 17:	Denetlenmiş Finansal Tablolara Eşlik Eden Tamamlayıcı Nitelikteki Bilgilerin Denetlenmesi
DS No. 18	İlişkili Taraflar

3.1.4. Uluslararası Denetim Standartlarının Gözden Geçirilmesi

The International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) tarafından hazırlanan Uluslararası Denetim Standartları (UDS), "Açıklık Projesi" (Clarity Project) neticesinde önemli bir değişim süreci geçirmiştir. Bu proje her standartta yer alan kesin hükümlerin ve içerdikleri her kelimenin statüsünün daha açık ve anlaşılır hale getirilmesi için tasarlanmıştır. UDS'lerin tümüyle okunabilirlik ve anlaşılabilirliklerinin artırılmasını amaçlayan bu projede her UDS için genel bir amaç tespit edilmiş ve standartta yer alan hükümler ile bunların anlaşılmasını sağlayacak uygulama rehberi ayrı bölümlerde sunulmuştur.

2003 yılında, IAASB, amacı UDS'lere uygulamada daha fazla tutarlılık kazandırıp dünya çapında kabul görmelerini kolaylaştırmayı sağlamak için standartların anlaşılırlığını artırma yollarını tespit etmek olan Açıklık Projesini başlatmıştır (IAASB Annual Report 2008).

İlk plan standartların yeniden kaleme alınmasını sağlayacak bir düzenin geliştirilmesi ve nihai standartlar setinin 2011 yılında tamamlanması olmuştur. Ancak bu süresinin kısaltılması konusunda paydaşlardan gelen yoğun talebin karşılanabilmesi için IAASB planını revize etmiş ve çok sayıda ulusal standart komitesinden gelen destekleri de bünyesine katarak projeyi 2008 yılının sonunda başarıyla tamamlamıştır .

Anlaşılırlık ve açıklıkları artırılmış olan, başka bir deyişle "netleştirilmiş" UDS'ler; denetçiler, denetlenen işletmeler ve denetimi düzenleyen kurullar için önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Açıklık Projesi kapsamında gözden geçirilip yeniden yazılmış 16, yeniden yazılmış 19 ve yeni olan 1 standart IAASB tarafından onaylanmıştır.

Bu proje ile sağlanan gelişmeler aşağıda özetlenmiştir (IAASB, 2015) :

- UDS kapsamında gerçekleştirilen denetimlerin ana amaçları belirlenmiştir.

- Herbir UDS için bir amaç belirleniş ve denetçilerin bu amaca yönelik olarak uyması gereken hususlar ortaya konmuştur

• UDS kapsamında denetçilerin yükümlülükleri ve kullanacakları dil gereklilikleri açık hale getirilmiştir

• Denetçilerin yerine getirmesi gereken görevlerindeki açık olmayan noktalar ortadan kaldırılmıştır

• UDS'nin yapıları ve uygulama alanlarında iyileştirmeye gidilerek standartların okunabilirliği ve anlaşılırlığı artırılmıştır

Uygulamayı iyileştirmeye yönelik önemli yeni hükümler getiren açıklık projesi kapsamında yenilenmiş otuzaltı standart 15 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Daha anlaşılır ve açık bir dille kaleme alınmış UDS'ler içinde Kalite Kontrol Standardı özel bir öneme sahiptir.

Uluslararası Kalite Kontrol Standardı ISQC 1, "Finansal Tabloların Denetimi ve Gözden Geçirilmesi ve Diğer Güvence ve İlişkili Hizmet Sözleşmelerini Yürüten Denetim Firmaları için Kalite Kontrol" başlığını taşır. Bu standart, finansal tabloların denetimi, gözden geçirilmesi, ve diğer güvence ve ilgili hizmet sözleşmelerinin yürütülmesinde denetim firmasının kalite kontrol sistemine ilişkin sorumluluklarını düzenler. Denetim firmasının amacı makul güvence ile, (a) firmanın ve personelinin mesleki standartlar ile yasalar ve ilgili mevzuata uymasını, ve (b) denetim firması ya da sözleşme ortaklarının yayınladığı raporların ilgili koşullara uygun olmasını sağlayan bir kalite kontrol sistemini kurmak ve sürdürmektir.

Bu standarda göre denetim şirketi kendisine makul güvence sağlayan bir kalite kontrol sistemi kurmalı ve bu sistemin devamlılığını sağlamalıdır. Denetim şirketinin ve personelinin, mesleki standartlara ve yürürlükteki mevzuat hükümlerine uygunluğu sağlanmalıdır. Denetim şirketi veya sorumlu denetçi tarafından düzenlenen raporların, içinde bulunulan şartlara uygun olması esastır.

ISQC 1 kalite kontrol sisteminin kurulması ve sürdürülmesini 59 paragraf ve 75 uygulamayı kolaylaştıran açıklayıcı paragraf ile düzenlemiştir. Giriş, Amaç ve Tanımlardan sonra standartta ele alınan konular,

• İlgili hükümlerin uygulanması,

• Kalite kontrol sisteminin unsurları,

• Firmadaki kalite için liderliğin sorumlulukları,

• Müşteri ilişkilerinin ve özel sözleşmelerin kabulü ve sürekliliği,

• İlgili etik kurallar,

• İnsan kaynakları,

• Sözleşme performansı ve

• Gözetimdir.

Bu başlıklar aynı zamanda kalite kontrol sisteminin unsurları olarak ele alınmıştır. Şöyle ki, kalite kontrol sistemi bu sistemin unsurları olan (1) firmadaki kalite için liderliğin sorumlulukları, (2) müşteri ilişkilerinin ve özel sözleşmelerin kabulü ve sürekliliği, (3) ilgili etik kurallar, (4) insan kaynakları, (5) sözleşme performansı ve (6) gözetim konuları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu standarda göre denetim firması politikalarını ve prosedürlerini belgelemeli ve bunları firma personeli ile görüşmelidir.

4. 2001 Krizi Sonrası Türkiye'de Ne Yapıldı?

Türkiye'de 2000 yılı sonrası finansal sektörde yapılan denetimler ciddi bir ders niteliğindedir. Bağımsız denetim kavramı ciddi bir şekilde ele alınmış ve kurum ve kuruluşların ekonomik hayatlarının bir parçası haline getirilmesi yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır.

2011 yılında çıkarılan 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile bağımsız denetim tam olarak tanımlanmış ve birçok kurum ve kuruluş için zorunlu hale getirilmiştir.

Aynı şekilde, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında da Türkiye'de sermaye piyasalarında işlem yapan ve işlem gören tüm şirketler için bağımsız denetim zorunluluğu getirilmiştir.

Ancak, halen Türkiye'de bağımsız denetim bir yasal zorunluluk olarak görülmektedir. Burada, Türkiye'de faaliyet gösteren bağımsız denetim şirketlerinin denetçi (İnsan Kaynağı) yetersizlikle-

ri, denetim şirketlerinin genelde şirket yöneticileri kontrolü altında denetim faaliyeti sürdürmeleri (müşteri kaybetmenin risk olarak algılanması), Türkiye'de mali ve idari anlamdaki yapılanmaların genel kabul görmüş standartlardan uzak olması ve bilgi ve belgeye ulaşım zorlukları Denetim Şirketleri'nin daha önce bahsedilen "UFRS'ye, ve/veya TFRS'ye göre doğruları söyleyen tarafsız kurumlar" ya da "KATALİZÖR" rolüne soyunmalarını zorlaştırmaktadır.

5. Türkiye'de Özel Sektör Denetim Uygulamaları ve Güncel Durum

5.1. Türkiye'de Bağımsız Denetim ve Kalite Sorunu

Türkiye'de bağımsız denetim dünya ile paralel gelişmekte ise de yakın bir tarihe kadar gelişmiş ülkeleri epey geriden takip etmekte idi. Ne yazık ki, 2000 yılından sonra global yanlışlıklar ülkemizdeki uygulamalara da yansımıştır. Ancak, denetimde sivil hareket olarak nitelendirilen Muhasebe Uzmanları Derneği kendi içerisindeki çalışmalarla Türkiye adına uluslararası alanda kurulan muhasebe ve denetim örgütlerine üye olmuştur. Daha sonra Türkiye'de muhasebe ve denetim yasalarının oluşmasında büyük katkı sağladığı görülmektedir.

1989 yılında 3568 sayılı yasa ile kurulan TURMOB çatısı altında muhasebe ve denetimde Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Maliye Bakanlığı muhasebe ve denetimde yeni bir düzenlemeye giderek muhasebe mesleğini yapanların yetki ve sorumluluk alanını genişletmiştir.

Vergi Denetiminde ise Yeminli Mali Müşavirlik unvanı altında yeni bir denetim mekanizması oluşturulmuştur. Yeminli Mali Müşavirler gerek merkezi denetim elemanlarından ve gerekse özel sektörde yetişmiş ve tecrübe sahibi kişiler ile bu alanda profesörlük ünvanına ulaşmış akademisyenlerden oluşturulmuştur.

Tecrübeli ve güvenilir insanlardan oluşması gereken bu denetim mekanizmasına kamu kurumları da ihtiyaç duyarak iş dünyasından istedikleri finansal bilgilerin doğruluğunu yeminli mali müşavirlerin tasdik etmeleri talebinde bulunmuşlardır.

Esasen bu denetim şekli ile diğer dünya ülkelerinin önüne geçerek sorumluluğu ve yetkisi yüksek, yarı kamu niteliği taşıyan özel bir denetim şekli oluşturulmuştur.

Öyle ki, ENRON vakasında Amerika'dan birçok yorumcu ve kanaat önderi, Türkiye'deki Yeminli Mali Müşavirlik sistemini özel olarak incelemeye almış, "bizde bu şekilde bir sorumluluk söz konusu olsa idi, ENRON vakası yaşanmayabilirdi" şeklinde yorumlar yapılmıştır. Keza aynı yorumlar Yunanistan krizinde de gündeme gelmiştir.

Öte yandan, Türkiye'de oluşturulan Sermaye Piyasası Kuruluşu (SPK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), Kamu Gözetim Kurumu (KGK), Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) gibi düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar spesifik sektörlerde (bankacılık, enerji, iletişim, radyo ve televizyon vb.) faaliyet gösteren şirketlerin denetimlerini bağımsız denetimin yanısıra yapmaktadırlar. Bu anlayış içerisinde kamunun özerk kuruluşlar aracılığıyla sektör denetimini de gerçekleştirdiği söylenebilir. Amaç ise tüm bilgilerin ve verilerin açık, şeffaf, doğru ve tam olarak hazırlanması ve raporlanması ile bu konuda tüm kullanıcılara ve paydaşlara/menfaat sahiplerine bir güvence (assurance) sağlanmasıdır.

Bu kurumlar arasında sermaye piyasaları ve bankacılık sektörü ile ilgili ve ilişkili düzenleyici kurumlar Sermaye Piyasası Kuruluşu (SPK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) ve Kamu Gözetim Kurumu'dur.

Halka açık şirketlerin finansal denetimleri 1981 yılında kurulan Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından yetkilendirilen denetim şirketleri aracılığı ile yapılmaktadır. SPK denetimlerinde UFRS'ye göre hazırlanmış finansal tabloların denetimden geçmesine önem vererek borsaya kote olmuş firmalar açısından gelişmiş ülke standartlarında denetime yaklaşmıştır.

Özel sektöre ait banka ve finans kurumlarının denetiminde ise 2000 yılında kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından yetkilendirilen denetim firmaları tarafından denetime yön verilmektedir.

5.2. Türkiye'de Denetimin Denetlenmesi – Kamu Gözetim Kurumu (KGK)

Yaşanan skandallar sonrasında dünyada genel olarak denetim fonksiyonlarının da yeniden yapılandırılması gerekmiştir. Ancak, bu yapılırken denetleyenlerin de denetlenmesi (kamu gözetimi kavramı) kamu yararına bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Burada amaç denetim ile sağlanacak bilginin şeffaf, doğru ve kaliteli olmasıdır.

Kamu gözetimi, genel olarak bağımsız denetim faaliyetlerinin mevcut yasal düzenlemelere uygunluğunun ve bu faaliyetlerin standartlara uygun olarak yürütülüp yürütülmediğinin, meslekten bağımsız, kamu yararını ön planda tutan bir kurum tarafından çeşitli uygulamalarla kontrol edilmesidir (KGK, 2015).

Burada amaç denetim ile sağlanacak bilginin şeffaf, doğru, tam ve kaliteli olmasıdır.

Amerika'da yaşanan ENRON olayı sonrasında alınan tedbirler sonucunda "ABD Kamu Gözetim Kurumu" (Public Company Accounting Oversight Board) adı altında özel denetimin güvenliği açısından yeni bir kurum oluşturulmuştur. Türkiye'de benzeri ancak yine bize has bir yapıyla Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (Kamu Gözetim Kurumu) oluşturulmuştur.

Bu alanda Kamu Gözetim Kurumu yetkilendirmesi ile belirli bir deneyim şartı ve mesleki yeterlilik ön planda tutulmuştur.

KGK, Kamu Gözetimi alanında uluslararası gelişmelerin gereği olarak yeni Türk Ticaret Kanunu uyarınca öngörülen bağımsız denetim alanını düzenlemek üzere 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 2 Kasım 2011 tarihinde kurulmuştur. Başbakanlıkla ilişkili, idari özerkliğe sahip bir Üst Kuruldur. KGK'nın temel amacı, yatırımcıların çıkarlarını ve denetim raporlarının doğru ve bağımsız olarak hazırlanmasına ilişkin kamu yararını korumak ile doğru, güvenilir ve karşılaştırılabilir finansal bilginin sunumunu sağlamaktır. Bu doğrultuda başta borsa şirketleri, bankalar, sigorta şirketleri olmak üzere belirlenen büyük ölçekli şirketlerin denetimlerini gözetmek ve izlemek için kurulmuştur (KGK, 2015).

Günümüze kadar olan dönemde KGK, Uluslararası Muhasebe Standartları ile uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları ile Uluslararası Denetim Standartları ile uyumlu Türkiye Denetim Standartları'nı yayınlamıştır. Kurum düzenli olarak Türkiye'de faaliyet gösteren denetim şirketlerini kamu yararına denetlemektedir.

Kurum denetleme görevi yanısıra, denetçiler için yetkilendirmeleri yapmakta, gelişmelere ve ihtiyaçlara paralel olarak standartları güncellemekte, eğitimler vermekte ve uluslararası platformlarda işbirliği çalışmalarına katılmaktadır.

6. Sonuç

ENRON olayı, 2008 global krizinde yaşananlar, 2001 yılında Türkiye'de finansal sektörün karşılaştığı sorunlar, etik, bağımsız ve gerçek denetimin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Denetim mekanizmalarının yeterince gelişmediği veya uygulanmadığı sistemlerde yönetimlerin sağlıklı çalışmadığı görülmektedir. Başarılı bir yönetim sistemi için iyi işleyen bir denetim mekanizmasının şart olduğu görülmektedir.

Denetimde kalitenin önemi büyüktür. Denetim, demokratik kurallar, hukuk devleti ilkeleri, piyasa mekanizması ve uluslararası denetim standartları içinde yürütülmelidir.

Bunun için denetim standartlarının belirlenmesi ve denetim bağımsızlığının sağlanması temiz toplum hedefi için önemlidir.

Bu nedenle, denetim sürecinde Kamu Gözetim Kurumu, SPK ve BDDK gibi üst organların devrede olması çok yararlıdır .

Toplum sağlığı ve istikrarı açısından sağlıklı denetimin vazgeçilmez olduğu açıktır. Gerçek demokrasi ve hukuk devleti anlayışı içinde işletmelerde otokontrol sistemi içinde oluşturulmalıdır. Denetimin vatandaşlık görevi olduğu kabul edilmelidir.

Temiz toplum için denetim bilincinin açık olması, yanlışlığa, yolsuzluğa, hata ve mesleki hileye, uygunsuzluğa karşı önce toplumun tepki vermesi çok önemlidir.

Profesyonelce yapılan bağımsız denetimde denetçinin uyması gereken etik kurallarına uygun davranışlar içinde olunması denetimin güvenilirliğidir.

Bağımsız üst kurulların denetim birimlerini denetlemesi ve gözetimini yapması piyasa kuralları içinde şarttır.

Özel sektörün tüm denetimlerinin, bağımsız denetim kuruluşları tarafından yapılmasının verimliliği artıracağına, kaynakların doğru kullanılmasını sağlayacağına inanmaktayız.

Denetim müfettiş terörüne dönmemelidir.

Kamu Gözetim Kurumu kapsamında yapılan denetim Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre risk ve riskin erken teşhisinde önemli bir nokta olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın gerek uluslararası muhasebe ve denetim standartlarında finansal tabloların raporlanması ve denetlenmesi, bu raporların ilan edilmesi, duyurulması, ilgililerin bu raporlara ulaşabilmesi çok gereklidir.

Şeffaflığın ve temiz toplumun olmazsa olmazlarından kabul ettiğimiz denetim, bu mekanizma ile hedefe ilerlemekte olduğunu açık yüreklilikle ifade etmek isteriz.

Bu denetim mekanizmasının zaman içinde devlet yönetiminden daha bağımsız olarak geliştirilmesi ve belirli alanlarda özel yetkilerle sağlık, enerji, ve sanayi üretimleri gibi spesifik alanlarda performans denetimleri yaptırılarak bu kuruluşlardan daha çok faydalanılması önemlidir.

Aynı zamanda siyasi parti ve kamu kuruluşlarının denetimlerinin bu kuruluşlar eliyle yapılarak kamuya ilan edilmesi bizim önerimizdir.

Bu temiz toplum için gereklidir. Özellikle toplumun siyasetin ve siyasi partilerin finansmanını son derece şeffaf olarak görme hakkına sahip olduğuna inanıyoruz.

Kaynakça

3568 Sayılı Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlik Kanunu, T.C Resmi Gazete No: 20194, ss. 1-20.

BAYRAM, Güler; (2011), Bağımsız Denetim ve Süreçleri, sunum, http://www.dt-audit.com/dosyalar/Kutuphane/1/Bag%C4%B1ms%C4%B1zdenetimsurecleri.pdf.

BEZİRCİ, Muhammet ve Fehmi KARASİOĞLU; (2011), "Türkiye'de Denetimin Tarihsel Gelişimi", Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi Sayı 21, ss. 571-592, Konya.

BOZKURT, Nejat; (2000), Muhasebe Denetimi-Muhasebe Denetimi - Alfa Yayıncılık.

BROWN, Ken and Inanthe Jeanne DUGAN; (2002), Arthur Andersen's Fall From Grace Is a Sad Tale of Greed and Miscues, Wall Street Journal, http://www.wsj.com/articles/SB1023409436545200, 07.06.2002

COSO, (2015), The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, www.coso.org.

ERHAN, Markoç; (2000, 2001), Açık Arşiv. Atılım.edu.tr.

GOLDSTEIN, Morris; (2008), The Subprime and Credit Crisis, http://www.iie.com/publications/papers/goldstein0408.pdf; OECD Research Paper, Peterson Institute, 03.04.2008

GÜREDİN, Ersin; (2007), Denetim ve Güvence Hizmetleri, Denetim ve Güvence Hizmetleri - Türkmen Kitabevi

KHAN M. Arkan; (1995), "Yeni Başlayanlar için Denetime Giriş" Çev: Faruk Eroğlu, Sayıştay Dergisi S.19.

MORGENSEN, Gretchen; (2008), Behind Insurer's Crisis, Blind Eye to a Web of Risk, The New York Times, http://www.nytimes.com/2008/09/28/business/28melt.html?pagewanted=all&_r=0, 27.09.2008

SAĞLAR Jale ve Canol KANDEMİR; (2007), ENRON Olayı: Muhasebe Hilesi mi? Sistem Hatası mı?, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi Cilt 11 Sayı 1, ss. 20-39, Adana.

SARIOĞLU, Kerem; (2002), ENRON Olayı (Vak'a)

STINSON, Todd; (2004), Arthur Andersen and Enron: Positive Influence on the Accounting Industry, McKendree University Scholars, http://www.mckendree.edu/academics/scholars/issue4/stinson.htm, Spring 2004

THE ECONOMIST; (2013), The Origins of the Financial Crisis Crash Course, http://www.economist.com/news/schoolsbrief/21584534-effects-financial-crisis-are-still-being-felt-five-years-article, 07.09.2013

U.S. SECURITIES AND EXCHANGE COMMISSION; (2002), https://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf

WAFA, Tim J.D.; (2010), When Policies Collide: A Decision Making Framework for Financial System Overhaul in the 21st Century, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1686982; Social Science Research Network (SSRN), October 2010

IAASB, (2015), www.ifac.org/auditing-assurance/clarity-center

Kamu Gözetimi Kurumu, (2015), http://www.kgk.gov.tr/contents/files/Pdf/KGK_Brosur.pdf